

Toimittajien patriotismista, traumoista ja kunniaista

Salla Nazarenko

Ajattelin tämän väitöksen aihetta ensimmäistä kertaa nähdessäni televisiossa kauniin naisen maastopukukankaasta tehdyssä lyhyessä hameessa laulamassa hidasta kappaletta. Musiikkivideossa joukot ylittivät vuoria kauniissa Kaukasuksen maisemissa Georgian lippua kantaen. En ymmärtänyt sanoja, mutta kyse oli kotiinpaluusta, rakkaudesta. Rakkaudesta, joka edellyttää kärsimystä ja uhrauksia. Patriotismista.

Isänmaallisuuden teema on kiinnostanut minua vuosia. Sen ajatteleminen vie minut takaisin vuosiin 2007 ja 2008, asuntooni Tbilisissä, jossa katsoin sodasta ammentavia musiikkivideoita juuri ennen Venäjän ja Georgian viiden päivän sotaa elokuussa 2008. Ajatus vie minut takaisin 1990-luvulle, ensimmäisiin vierailuihini vastaitsenäistyneeseen Venäjän federaatioon. Se vie minut pyöräretkelle Venäjän Karjalaan, teille, joilla suomalaiset eivät mahdollisesti olleet kulkeneet sitten evakoiden ja sotilaiden 1940-luvulla. Tuon matkan tein vuonna 1991 lukiolaisryhmän kanssa. Ajattelin tuolloin patriotismia? En varmaankaan, mutta ajattelin kärsimystä ja uhrauksia. Ja mitä pidempään matkustelin ja asuin entisessä Neuvostoliitossa, 1900-luvun valtavan utopistisen suurvallan raunioilla, sitä enemmän minua kiinnosti vaikeasti määriteltävä emotionaalinen ilmiö sen ympärillä. Tuota ilmiötä kutsun nyt patriotismiksi.

Tutkimukseni ensimmäinen haaste oli määritellä patriotismi. Sisäilmiö nationalismista on kirjoitettu paljon, mutta patriotismille ei löydy tarkkaa tieteellistä määritelmää. Aloitin matkani tutustumalla Benedict Andersonin nationalismiteoriaan sekä Charles Taylorin *modern social imaginaryn* käsitteeseen, jossa nationalismilla nähdään olevan juuret pitkällä historiassa ja jota ylläpidetään jokapäiväisissä instituutioissamme, kuten mediassa. Päädyin tarkastelemaan patriotismia käytäntöinä: päivittäisenä kansalaistoimintana ja esimerkiksi patrioottisen kasvatuksen ohjelmina näyttäytyvänä byrokraattisena toimintana ja kulttuurisymbolisena toimintana.

Voiko journalisti olla riippumaton viestintuoja, jos rakkaus isänmaata kohtaan on uhattuna?

Löytääkseni vastauksia kysymykseeni palasin Georgiaan ja Venäjälle. Matkustin molempiin maihin useita kertoja vuosien 2011 ja 2018 välillä. Näiden vuosien aikana patriotismien käsitteen kaappasivat poliittiset voimat. Venäjällä patrioottisen kasvatuksen ohjelmat ovat

olleet olemassa kaksikymmentä vuotta. Georgiassa puolestaan on poliittinen puolue nimeltä patrioottinen allianssi. Puolue määrittelee patriotisminsa ”ajatteluksi ja pohdinnaksi, puheeksi ja keskusteluksi, käyttäytymiseksi ja toiminnaksi, joka on linjassa kansallisen hengen kanssa, joka meidän tapauksessamme on georgialainen henki.” Georgialaista henkeä ei selkeästi määritellä, mutta parhaiten sitä kuvaavat uudelleen itsenäistyneen Georgian presidentin Zviad Gamsahurdian puheet, joissa hän käytti uskonnollista retoriikkaa kuvatakseen maan historiallista kohtaloa. Gamsahurdialle Georgialla ja georgialaisilla oli messiaaninen rooli historiassa, erityisesti kristinuskon alkuvaiheissa.

Lektionni alussa mainitsin kärsimyksen ja uhraukset. Eräs tärkeimmistä viittauksista työssäni on Serguei Oushakinen tutkimus *Epätoivon patriotismi (Patriotism of Despair)*, (2009). Luettuani hänen ansiokasta etnografista työtään, joka perustuu kenttätutkimukseen Altain aluepiirissä Lounais-Siperiassa, tutustuin venäläiseen patriotismiin liittyvään trauman retoriikkaan. Neuvostoliiton romahdus ei tarkoittanut vain nationalististen liikkeiden nousun vauhdittamaa kestäättömän taloudellisen järjestelmän romahdusta. Se oli myös kokonaisen kollektiivisten uskomusjärjestelmien romahdus, jonka seurauksena ihmiset menettivät muutakin kuin jokapäiväisen taloudellisen turvansa.

Patriotismista, isänmaallisista tunteista, oli tullut psykologinen selviytymismekanismi ihmisille – ja kenties myös journalisteille. Mitä minä saatoin saada näistä mekanismeista selville?

Tutkimukseni keskeisin aineisto koostuu teemahaastatteluista. Tein 18 haastattelua kolmena eri ajanjaksona Tbilisissä, Batumin rantakaupungissa Georgiassa sekä Moskovassa. Puhuin ihmisille suurten TV-asemien tiloissa, anonyymisti kahviloissa, puhelimesta ja ravintoloissa. Etsin ihmisiä niin virallisia kuin epävirallisia reittejä. Halusin kuulla, mitä patriotismi heille merkitsee. Halusin kuulla heidän työstään. Halusin tietää, mitä sananvapaus heille merkitsee. Halusin heidän tarkastelevan itseään niin kansalaisina kuin ammattilaisina.

Temaattisen analyysin keinoin erotin temaattisia viitekehyksiä, joiden kautta patriotis- mikäsityksistä keskustellaan ja joiden kautta ne ymmärretään. Löysin kolme vallitsevaa kehystä. Kutsuin niitä sotilaalliseksi patriotismiksi, intiimiksi patriotismiksi ja ”infosota”-patriotismiksi. Georgiasta löysin vielä kehyksen, jota kutsuin konservatiiviseksi georgialai- seksi patriotismiksi. Tämä kehys juontaa vanhaan narratiiviin Georgian erityisestä kohtalosta. Puhetavat voi selittää lyhyesti seuraavalla tapaa: sotilaallinen patriotismi nojaa vanhaan narratiiviin sodista, Venäjistä vihollisten ympäröimänä valtiona, Daavidista ja Goljatista, ikuisesta uhrautumisesta. ”Infosota”-patriotismi on sotilaallinen käsite, jota käytän laina- usmerkeissä kuvatakseen meneillään olevaa vastakkainasettelua Venäjän ja lännen välillä. Jokainen haastatteleman journalisti oli yhtä mieltä tällaisen infosodan olemassaolosta. Joidenkin mielestä se on jotakin, mitä kaikki tekevät, väittäen jopa, että hyvän tasapuolisen journalismin ajat ovat ohi. Ympäristö, jossa journalistit työskentelevät, edellyttää uhrauksia journalisteilta. Kuvatakseen tätä Elisabeth Schimpfossli ja Ilya Yablokov käyttivät tutkimuk- sessaan (2018) termiä ”adekvatnost”, adekvaattius: suoraa sensuuria ei ole, mutta journalistit ”tietävät”, miten työ tulee tehdä.

Itselleni kiinnostavin puhetapa on se, minkä nimesin intiimiksi patriotismiksi. Aiempi tutkimus, esimerkiksi Paul Gooden työ (2016), joka pohjaa ryhmähaastatteluihin Tjumenissa ja Permissä, osoitti, että ihmisille patriotismi on jotakin, mitä ei voi ylhäältäpäin ihmisille antaa. Päinvastoin, jokapäiväinen isänmaallisuus tarkoittaa jopa vetäytymistä aktiivisesta poliittisesta osallistumisesta. Tunnettu venäläinen mediatutkija Jegveni Prohorov kirjoittaa oppikirjassaan *Johdatus journalismiin (Vvedenie v žurnalistiku)*, (2011), että journalistien

tulee olla aidosti patrioottisia, tarkoittaen sitä, että heidän tulee ymmärtää yhteiskunnallisten ryhmien ja henkilöiden tarpeet ja päämäärät.

Myös minun tutkimusaineistoni osoitti tämän: journalistit kokivat, että heidän tulee palvella yleisöä hyvin konkreettisesti. Georgiassa tämä tarkoitti esimerkiksi kyliin menemistä, ihmisten kanssa keskustelemista, heidän huoliensa tuomista päivänvaloon, jopa heidän valistamistaan.

Venäläiset journalistit kuvasivat patrioottiset teot esimerkiksi ympäristön puhtaana pitämisenä, pitäytymisenä isänmaan vahingoittamisesta tai jopa maailmansodassa kadonneiden ruumiiden etsintään osallistumisena. Tällainen puhetapa juontaa Neuvostoliittoon, missä patriotismi merkitsi myös universaaleja hyvän käytöksen ja kansalaisuuden normeja. Jopa kotimaataan kohtaan kriittiset journalistit halusivat alleviivata isänmaanrakkauttaan.

”Olen erittäin, erittäin huolissani kotimaani kohtalosta. Olen venäläinen henkilö, suhtaudun tunteellisesti venäjän kieleen... tämä kaikki sattuu minuun erityisesti ihmisten vuoksi”, totesi nimettömänä haastateltu Rossija 1 -kanavan toimittaja. Selvästi patriotismi on jotakin, mitä me kaikki kannamme sydämissämme ja mielissämme. Osalle haastatelluista sana oli vaivaannuttava: se oli liberaalien arvojen vastakohta. Erityisesti Georgiassa liberalismiin ja patriotismin ristiriita on suuri kysymys: virallisesti maa pyrkii integroitumaan niin kutsuttuun länteen, tässä tapauksessa EU:hun ja Natoon, ja hyväksymään läntiset liberaalit arvot. Keskustelu kulminoituu tavallisesti seksuaaliseen suuntautumiseen: kyseisessä kontekstissa läntiset arvot merkitsevät homoseksuaalisuuden hyväksymistä. Joillekin georgialaisille tämä on mahdotonta hyväksyä, ja patriotismi tulee esille keskusteluissa homoseksuaalisuudesta.

Haastatteluaineiston lisäksi keräsin suurten televisiokanavien somesivustoilla tapahtuneita keskusteluja patrioottisten tapahtumien aikana. Venäjällä tämä tarkoitti toukokuun yhdeksättä ja Georgiassa viiden päivän sodan kymmenvuotisjuhlaa. Tämä aineisto osoitti, että ne ihmiset, jotka kommentoivat suurten TV-asemien sosiaalisen median päivityksiä ”patrioottisina päivinä”, ottavat valtion tarjoaman diskurssin annettuna, erityisesti Venäjällä. Toukokuun yhdeksättä päivää vietetään rituaalisesti, kyse on ylpeydestä ja kiitollisuudesta. Ihmiset, jotka esimerkiksi kritisoivat paraatin hintaa, eivät ole tervetulleita keskusteluihin. Georgiassa keskustelut liikkuvat päivänpolitiikassa: television omistussuhteet, kuten koko poliittinen järjestelmä, ovat epäselviä ja ihmiset etsivät mielellään syyllisiä. Mutta myös uhrausten diskurssi on löydettävissä.

Uhrausten diskurssi johtaa minut takaisin Serguei Oushakineen, epätoivon patriotismiin ja hänen kauttaan valittuihin traumoihin ja kunnioihin. Sekä Georgiassa että Venäjällä menneen loiston narratiivi on tärkeä. Venäjä on alleviivannut sodan repimää historiaansa ja kohtaloaan; Georgiassa ulkopuolisten uhkien sekä sankarillisen vastarinnan diskurssi on vahva. Ne, jotka ovat käyneet Tbilisissä, ovat nähneet valtavan Davit Agmašenebelin – David Rakentajan – patsaan, jonka maskuliinisuus ikään kuin muistuttaa jokaista Tbilisistä poistuvaa siitä, että Georgia on suurten soturien maa.

Valitut traumat ja kunniat ovat käsite, jonka takana on tunnettu psykoanalyytikko ja politiikan tutkija Vamik Volkan (2001; 2013; 2014). Hänen mukaansa suurryhmäidentiteetillä tarkoitetaan tuhansien ihmisten yhteistä kokemusta, joita yhdistää sitkeä tunne samankaltaisuudesta, vaikka samaan aikaan ryhmällä on paljon yhteistä myös toisiin ryhmiin kuuluvien kanssa. Näitä ihmisiä yhdistää psykologinen matka, kuten ”toisen” aiheuttamat yhteiset menetykset ja niiden sureminen. Tätä jaettua traumaa Volkan kutsuu valituksi traumaksi. Sillä tarkoitetaan suurryhmän tiedostamatonta valintaa, jossa ryhmäidentiteettiä määrittelee ylisukupolvisen jaetun trauman kokemus ja siirtyminen. Valitut kunniat puolestaan ovat jaettuja muistoja historiallisista tapahtumista, jotka ryhmien johtajat aktivoivat uudelleen

tuodakseen esiin jaetut, suurryhmäidentiteettiä vahvistavat traumat ja kunniat.

Politiikan tutkimuksen ja yhteiskuntatieteiden piirissä suhtaudutaan usein varovaisesti psykologian käsitteisiin. Tiedän ottaneeni tietoisin riskin sisällyttäessäni näitä tutkimukseeni. Emme yleensä puhu poliittisten johtajien alitajunnoista, vaikka vilkaisu niihin voisi olla vähintäänkin mielenkiintoista. Seison kuitenkin valintojeni takana: maissa, joissa on koettu konflikteja tai järjestelmän romahduksen kaltaisia muita kriisejä, traumaattiset kokemukset ovat osa ihmisten jokapäiväistä olemista. Valitut traumat ja kunniat nousevat esiin tutkimusaineistossani: tarinat menneestä kunniaista, kärsimyksestä ”toisen” käsissä ja tarve itsepuolustukseen. Nämä narratiivit ovat vahvoja molemmissa tutkimissani valtioissa ja journalistit tunnistivat ne. Jotkut suhtautuivat niihin kriittisesti, useimmat eivät.

Johtopäätöksissäni olen pyrkinyt osoittamaan, että patriotismi on yksi asia, joka vaikuttaa journalistien itseymmärrykseen niin ammattilaisina kuin kansalaisina yhdessä muiden asioiden, kuten taloudellisten olosuhteiden, ammatillisten sääntöjen ja perinteiden, jopa kansallistunteen, kanssa. Yksi Venäjällä haastattelemani toimittaja sanoi, että meidän tulisi kuunnella toista totuutta. Ymmärrän tämän dialogin tarpeena. Perinteinen sotajournalismi on mustavalkoista: se laskee ruumiita ja raportoi poliitikkojen lausuntoja. Minulle tutkimukseni oli myös mahdollisuus nähdä, miten venäläinen ja georgialainen journalismi toimii ja miten journalistit luovivat poliittisten, taloudellisten ja lopulta isänmaallisten paineiden alla. On helppo kutsua Venäjän TV:tä propagandakoneeksi. On paljon vaikeampaa ymmärtää, miten journalistit, kollegani, toimivat tuon koneiston sisällä.

Mitä tulee patriotismiin, isänmaallisuuteen: tällä viikolla suomalainen politiikan tutkija ja populismiasiantuntija Emilia Palonen julkaisi tekstin, jossa hän analysoi perussuomalaisten uutta johtoa. Hänen mukaansa etnonationalismi ja patriotismi ovat enenevässä määrin perussuomalaisten, tämänhetkisten mielipidemittausten Suomen toiseksi suosituimman puolueen, agendalla. Patriotismilla on merkitystä meille kaikille, ymmärsimme sen tai emme.

YTM Salla Nazarenkon journalistiikan alaan kuuluva väitöskirja *Patriots On Air – a Study on Russian and Georgian TV Journalism* tarkastettiin julkisesti perjantaina 27.8.2021 kello 12 alkaen Tampereen yliopiston informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunnassa. Vastaväittäjänä toimi professori Neil MacFarlane (Oxfordin yliopisto) ja kustoksena dosentti Katja Lehtisaari. Väitöskirja on ladattavissa osoitteesta <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2066-9>.

Lähteet

- Goode, Paul (2016), Love for the Motherland (or why cheese is more patriotic than Crimea). – *Russian politics* 1:4, 418–449.
- Oushakine, Sergei (2009), *The Patriotism of Despair: Nation, War and Loss in Russia*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Prohorov, Jevgeni (2011), *Vvedenie v žurnalistiku*. 8th edition. Moscow: Moscow State University.
- Schimpfoss, Elisabeth & Yablokov, Ilya (2018), Coercion or Conformism? Censorship and Self-Censorship among Russian Media Personalities and Reporters in the 2010's. – *Mass Media in the Post-Soviet World: Market Forces, State Actors, and Political Manipulation in the Informational Environment after Communism*. Ed. Peter Rollberg, Marlene Laruelle. Stuttgart: Ibidem-Verlag, 197–218.
- Volkan, Vamik (2001), Transgenerational Transmissions and Chosen Traumas: An Aspect of Large-Group Identity. – *Group Analysis* 34:1, 79–98.
- Volkan, Vamik (2013), Large-Group Psychology in Its Own Right: Large-Group Identity and Peacemaking. – *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies* 10:3, 210–246.
- Volkan, Vamik (2014), *Psychoanalysis, International Relations and Diplomacy. A Sourcebook on Large-Group Psychology*. London: Karnac Books.